

Svoboda křesťanova

Seriál Cesta k duchu (9)

Od loňského léta přinášíme seriál faráře Obce křesťanů Milana M. Horáka Cesta k duchu, který v minulém čísle nahradil rozhovor Devatero řemesel, desáté farář. Toto je jeho předposlední část.

Kristova proměna světa otevřela lidem novou cestu k Duchu. Svobodu, dříve vyhrazenou jen některým, může dnes získat každý a tato svoboda nečeká až na konci cesty, nýbrž se objevuje už během ní. Poznali jsme zmrtvýchvstání Krista jako zdroj svobody a uvědomili si, že osud, evangelium a obřad jsou tři nástroje, jimiž nás Kristus vede ke svobodě. Pochybovači mohou naši svobodu stále popírat, dokud neukážeme, že se opravdu viditelně projevuje v životě. Pokud Kristus přinesl vykoupení všem lidem, musí být každý z nás schopen prožít svobodu, jež z vykoupení plyne. I jeden jediný krok na cestě Kristově musí stačit k tomu, aby se jeho svoboda nějak promítla do našeho vnímání, smýšlení a jednání. Kdokoli čte tyto řádky, byť se možná ještě nikdy ke Kristu neobracel, tak může učinit – a pocítí-li alespoň na okamžik svobodu, kterou se pokusíme popsat níže, bude to důkazem, že Kristovo vykoupení je skutečnost.

POZNANÁ NUTNOST

Základním znakem svobody je sebeurčení, tedy možnost řídit své jednání nezávisle na cizí vůli. To neznamená, že by svobodný člověk musel vždy jednat jinak, než jak mu káže autority; jedná však ve shodě s autoritou jen tehdy, když se vůle autority shoduje s jeho vůlí. Svobodné jednání je tedy vždy podníceno vlastní vůlí člověka, zatímco jednání, které plyne z popudů ležících mimo vlastní vůli, svobodné není.

Hodláme-li poměřovat, nakolik míru svobody člověka ovlivňuje jeho vztah ke Kristu, můžeme vyjít z tohoto základního rozlišení: Kým nebo čím se řídí naše činy? Kdo nebo co je autoritou, která určuje, kdy, kde a co máme dělat? Nalezneme-li rozhodující činitele mimo vlastní vůli, konáme pod nadvládou cizí síly, tedy nesvobodně; v takových případech by se tedy měla projevovat možnost osvobození skrze Krista.

Jako lidé jsme ve svém přirozeném stavu téměř neustále určováni cizí vůlí. Naše jednání řídí schémata vrozená nebo vštípená výchovou, hladina hormonů v těle, podvědomý reflex, zvyk, tradice... Jsme-li přirozeností či okolím vedeni k tomu, abychom se skláněli před vůlí těch, které společnost prohlásila za nadřizené, zpravidla tak činíme; máme-li naopak vrozený sklon ke vzdoru nebo jsme-li k němu vychováni, spíše vzdorujeme. Ve všech případech však zdroj našeho jednání leží mimo naši vůli, zatímco situace, kdy opravdu víme, co děláme, a opravdu to chceme dělat, nebývají v běhu našeho života časté.

Vzácnosti skutečné svobody si lidé byli vědomi odpradáвна. Možnost učinit ji stálým či převažujícím stavem mysli byla v nejstarších dobách vyhrazena jen vyvolené třídě zasvěcenců. Ostatní mohli doufat jen ve zřídkavé okamžiky osvětlení touto svobodou, většinou se však museli spokojit s náhražkou – s poznáním nutností daných světem, jemuž byli podřízeni.

Člověk poddaný moci panovníka, zpod které se nemůže nebo nechce osvobodit, se snaží co nejlépe poznat panovníkovu vůli, aby se s ní jeho osobní život co nejméně střetal, studuje zákony, do nichž panovník svou vůli vepsal, aby mohl v jejich rámci sám co nejšťastněji žít. Právě tak ten, kdo nedoufá, že se vymaní zpod nadvlády hmotného světa, chce co nejpodrobněji probádat jeho zákony a podle poznané nutnosti se snaží uspořádat svůj život, aby zároveň co nejvíce odpovídal jeho vlastním představám a tužbám.

Více než sama svoboda byla proto odedávna ceněna znalost zákonitostí světa a schopnost vyvozovat z nich důsledky pro praktický život. Věštci a vykladači znamení, kteří dokázali zjistit, co je předurčeno, a poradit, jak s předurčeným zacházet, se vždy těšili vážnosti a těší se jí dodnes – kdo je svobodě vzdálen, rád nahlíží do horoskopu, má-li učinit významné rozhodnutí, hledá karmu, z níž plynou jeho problémy, či vyčítá z lunárního kalendáře, kdy zajít na nákup a z čeho si uvařit kaši. Do tohoto proudu touhy po poznání a užití zákonitostí se řadí i moderní věda – z hlediska vztahu ke svobodě je jedno, zda se člověk rozhoduje k činu podle letu ptáků nebo podle kondiciogramu. Jakkoli se věštci a vědci mnohdy vzájemně zatracují, jsou z duchovního hlediska kolegy, kteří člověku prožívajícímu okamžiky nesvobody nabízejí útěšné vysvětlení, že nesvoboda je nevyhnutelná.

SVOBODA LIDU HOSPODINOVA

Chceme-li pochopit, jak může do nesvobodného života vstoupit Kristova svoboda, musíme se obrátit k prameni křesťanství, který jsme zmínili jen zcela okrajově – k náboženství izraelskému, jak se s ním setkáváme ve starozákonních knihách Bible. Jeho vznik spadá do doby náboženství založených na zástupném vykoupení; je však mezi nimi zcela ojedinělé – chybí v něm totiž pro tato náboženství typická třída zasvěcenců. Jakkoli ve starém Izraeli nacházíme kněze vyčleněné k chrámové obětní službě, nejedná se o zástupce ve vykoupení; svobodným pomocníkem, od něhož nesvobodný lid očekává vůdcovství a podporu, je pro Izrael sám Hospodin, absolutní Bůh.

Ve všech starověkých náboženských systémech kromě izraelského komunikovali s Bohem ti, kdo byli schopni vnímat jeho abstraktní duchovní jsoucnost, zatímco lidu bylo určeno jen konkrétní obrazné vyjádření vyšších skutečností. Izraeli však bylo dáno zjevení Boha, které mohli vnímat všichni bez ohledu na duchovní pokročilost, ale jež bylo zároveň abstraktní – Zákon. Izraelité byli vyvoleni za svatý lid, jehož úkolem bylo zachovávat svatý zákon, založený nikoli na zákonitostech světa, nýbrž na přímém vyjádření Boží vůle. Tato vůle je na světě nezávislá, a proto je nezávislý i zákon z ní plynoucí. Příkázání Zákona nepotřebují být rozumově zdůvodňována a jejich naplňování nemusí mít žádný pozemský účel – sama absolutní autorita Boží je pro ně dostatečným důvodem.

Jakkoli v Zákoně nalezneme mnoho užitečných a rozumných vzorců chování, jeho pravou podstatu vystihují ty příkazy, jež by racionalista označil za »nepodložené«, ba nesmyslné. Příkladem jsou předpisy rozdělující zvířata na čistá, která se smějí jíst, a nečistá, jejichž požívání poskvřňuje. Hygienické důvody, o nichž se tu a tam spekuluje, zcela selhávají jsouce pro Zákon podružné. Hlavním smyslem všech příkázání je vést lidi k vědomí absolutní Boží autority – člověk hledající potravu se nemá poddávat tělesným pudům a vrhat se hladově na vše, co mu přijde pod ruku, nýbrž má vědomě rozpoznávat, zda způsob nasycení, který se mu nabízí, je v souladu s vůlí Boha, který je mocnější než přírodní síly. Zákon zasahuje do všech základních oblastí lidského života, od příjmu potravy po sex. Kdo žije podle Zákona, ten se nemůže chovat tak, jak mu káže jeho tělesná přirozenost, nýbrž musí své chování neustále

vědomě kontrolovat a jednat mnohdy proti přirozeným sklonům. Tím se pozvedá nad přírodu a přestává podléhat mnoha nutnostem, které spoutávají život těch, kdo Zákon neznají.

Dávný Izraelita, který ještě nebyl zralý pro osobní duchovní cestu, se ovšem nemohl se Zákonem vypořádat sám – potřeboval kolem sebe společnost, která si chování podle Zákona vynucovala, ba potřeboval celou kulturu Zákona, aby v ní byl k Zákonu vychován a v Zákoně držen. K Bohu se neobracel jako jedinec, nýbrž jako příslušník svatého lidu; Izrael jako celek byl povolán k životu podle Zákona, Izrael jako celek byl za porušování Zákona trestán.

Dnešními čtenáři Bible často kritizovaná netolerance starozákonního Boha je v této souvislosti naprosto pochopitelná. Cizí božstva byla spjata s přírodními silami působícími ve světě i v lidské duši; jejich uznání nebo dokonce uctívání znamenalo pád zpět do plného područí hmoty. Důsledné oddělení od jiných náboženství i přísné tresty pro ty, kdo koketují s jinými bohy, byly nezbytností, bez níž by svatý lid nemohl plnit svou funkci. Právě tak nutné bylo nekompromisní odmítnutí věštců, hadačů a čarodějů, tedy těch, kdo vycházeli ze skutečnosti, že člověk je podřízen přírodním silám; příslušník svatého lidu se nemohl nechat ve svém snažení zabrzdit nepříznivou věštbou nebo spolehnout na magii místo na Boží moc a na vlastní úsilí – to by znamenalo uznat nadvládu přirozené nutnosti, ba zakrýt si pohled na projevy rodící se svobody. »Le Jisrael ejn mazel,« říkali ti, kdo žili podle zákona – »pro Izrael neplatí souhvězdí«. Hospodin, jediný a vševládý Bůh, je pánem nade všemi zákony světa i lidské duše; chce-li Hospodin, pak se stane, i kdyby všechny věštby byly proti.

OTEVÍRÁNÍ SVĚTLU

Co prožíval ve vztahu k Hospodinu svatý lid jako celek, může v době křesťanské prožívat každý jednotlivec; absolutní Bůh, který se starým Izraelitům zjevoval v Zákoně, je dnes viditelný v okolním světě, provází nás jako učitel na duchovní cestě. Na místě lidu, který byl Zákonem veden z otroctví do svobody, je nyní sám křesťan tím, pro koho »neplatí souhvězdí«, on sám má ukázat, že nepodléhá nadvládě hmoty.

Nezávislost na přirozených zákonech neznamená, že by měl křesťan jednat vždy proti nim; mnohdy je rozumné počítat s přirozeným během věcí a jednat spíše v souladu s ním, než se mu snažit čelit. Nežádka ale jednáme podle přirozenosti ne proto, že je to rozumné, nýbrž proto, že se jí otrocky podřizujeme. Mnoho našich rozhodnutí a činů jsou jen předvídatelné reakce na souhrn našeho vnitřního stavu a vnějších podnětů. O tom, že v určité situaci vzplaneme vzteky nebo propadneme trudnomyslnosti, nerozhoduje naše vůle, nýbrž vrozený temperament, nálada a podnět zvenčí. V závislosti na těchto, mimo naši vůli spočívajících složkách skutečnosti se nežádka podobáme narkomanovi, jenž je vnitřně natolik podřízen droze, že nevnímá její pouta, a svobodu vidí v tom, že mu nikdo nebrání vzít si další dávku.

Máme-li svobodně jednat, musíme nejprve poznat, jak se v dané situaci nejlépe zachovat, a pak toto poznání proměnit v čin. První krok spočívá v nalezení pohledu, který není poplatný naší nesvobodě. Jeho předpoklady jsme si popsali v lednovém čísle – pohlížíme-li na události svého osudu a chápeme je jako rozhovor s Kristem o našich slabostech, možnostech a úkolech, pohlížíme-li na jeho příkladnou pozemskou cestu a nalézáme v ní inspiraci pro své vlastní kroky, pohlížíme-li na obrazné vyjádření ideálu dokonalého lidství a čerpáme z něj pochopení vlastních nedokonalostí i touhu blížít se tomuto ideálu, pak se náš pohled pomalu osvobozuje od předpojatostí, jednostranných úsudků a zkomolených výkladů. Čím dál častěji a lépe se pak dokážeme povznést nad svůj zevními zákonitostmi spoutaný postoj a pohlédnout na danou situaci očima svého duchovního mistra.

Čím svobodněji vidíme, tím více je situací, v nichž můžeme svobodně jednat; přibývá však také okamžiků, kdy víme přesně, co bychom měli učinit, ale nenalzáme k činu dostatek síly. Takové zážitky bývají zdrojem zoufalství a beznaděje a pro mnohé se stávají i důvodem, proč zanechají započaté duchovní cesty – vždyt' všechna tato vnitřní trýzeň se objevila až poté, co se vydali na svou pouť ke svobodě, zatímco v poutech hmoty jim bylo mnohem lépe.

Každý, kdo se vydá k Duchu křesťanskou cestou, musí touto duševní strastí projít. Právě ona nám však umožňuje přijmout Krista nejenom za duchovního učitele, nýbrž za skutečného vykupitele, a čerpat sílu z jeho všudypřítomné moci. Nedostává-li se nám sil k rozhodnutí nebo činu, můžeme se otevřít Kristově působnosti, požádat ho v srdci o posílení. Zážitek, k němuž křesťan v takovou chvíli dospívá, se podobá příchodu světla do úplné tmy. Můžeme si představit, že se nacházíme v místnosti s pevně zavřenými okenicemi a bez jediného zdroje světla; podaří-li se okenice otevřít, světlo vtrhne do místnosti samo, aniž mu musíme pomáhat; vnikne do všech koutů a nikde jinde tím světla neubude. Právě tak prožívá Krista křesťan chvíli slabosti – jakmile se srdce otevřelo, je náhle naplněno Jeho mocí, okamžitě a do posledního zákoutí, ztrácí se hněv i smutek, který jsme nedokázali překonat, mizí nepřítel i strach, pryč je opojení i mdloba. Kristus proniká naše já a to se opět stává pánem naší duše.

Jen málokomu se podaří takové setkání s Kristem hned v první těžké chvíli; otvírat srdce Kristu je totiž umění, které většina z nás musí nějakou dobu cvičit. Čekají nás desítky, stovky pokusů o otevření, než pocítíme světlo, které se okamžitě a všudypřítomně rozlije v duši. Léta může trvat cesta suchopárem a my nesmíme přestat cloumat okenicemi; až se jednou rozevřou a uvolní světlu cestu, budeme už lépe snášet neúspěšné pokusy a úspěšných bude přibývat. Pak už v nás nikdy nevyhasne nezlomná víra v sílu, která nás stále provází.

NADPŘIROZENÁ MOC

Nespočet zákonitostí působí ve světě kolem nás i v nitru naší duše. Víme o nich z vlastní zkušenosti či od svých učitelů, známe jejich přesné popisy ze zpráv mudrců a badatelů. Možná se nám již vícekrát podařilo něco upustit a tím rozbít; fyzik nás poučí, že to nebyla pokaždé jen náhoda, nýbrž zákonitost, protože všechny hmotné předměty podléhají působení gravitace. Možná nám někdo ublížil tím, že se hnal bezohledně jen za svým vlastním prospěchem; psycholog nám může vysvětlit, že ani to nebyla »náhoda«, nýbrž zákonité jednání, plynoucí z přirozeného sklonu člověka chtít vlastní prospěch i na úkor druhých.

Přírodní zákony, které působí v naší duši, jsou nám podstatou bližší než ty, jimž podléhá hmotné tělo. Žijíce ve své duši teprve skrze ni vnímáme a ovlivňujeme okolní svět; skutečnosti světa pro nás existují teprve tehdy, když proniknou do našeho vědomí, a naše činy ve světě se rodí nejprve v našem nitru. Naše vůle je duševní síla; je tedy stejné podstaty jako zákonitosti, které ovládají naše představy, emoce a tužby, a může se jim postavit snáze než zákonitostem tělesného světa. Právě na poli duše proto musíme udělat první kroky k realizaci svého vykoupení.

Je přirozené bezohledně bažit po vlastním prospěchu, je přirozené příležitostně lhát, je přirozené občas vystřídat životního partnera. Naopak není přirozené vzdát se něčeho pro dobro jiného, říci pravdu i v případě, kdy lež by byla výhodnější, žít s jedním partnerem celý život. Dokážeme-li to, pozvedáme se nad svou přirozenost, chováme se nadpřirozeně. Nejsme zajatci hmoty, nýbrž svobodnými posly Ducha.

Každé takové vítězství je zázrak – událost překračující rámec přírodních zákonů, projev nadpřirozené síly Boží uprostřed přirozeného světa. Zázraky, které se připisují velkým světcům, jsou ve své podstatě totéž; od našich začátečnických zázraků se liší jen rozsahem svého účinku. Největší následovníci Kristovi byli spjati s Bohem nejen myslí, citem a vůlí, ale i celým svým hmotným tělem; jejich zázraky proto dokázaly proniknout až na fyzickou úroveň a zlomit i pouta zákonů hmoty, pokud tato pouta překážela Duchu v jeho zjevení. Jakkoli nedosažitelné se nám může zdát jejich sepětí s Bohem, je to jen vzdálenější etapa cesty, na niž může vstoupit každý z nás. Její začátek je tam, kde se naše vůle potýká s pouty naší duševní přirozenosti – s našimi neuspořádanými myšlenkami a nevládnutými emocemi, s naší slabostí k činu. Kdykoli a kdekoli, na tomto místě a v tuto chvíli, se můžeme rozhodnout pro první krok na této cestě – první pohled na sebe sama očima svého Učitele, první pokus otevřít svou duši Jeho působení.

Milan M. HORÁK